

NICOLAE IASCU

Printr-o fericită întâmplare, în jurul anilor '60, am ajuns în posesia unui manuscris, cu titlul „Un episod istoric”, avînd ca autor pe Constanța Dunca-Șchiau și purtînd data „Viena, 1908”¹. După citirea manuscrisului mi-am dat seama că locul cel mai potrivit pentru acesta ar fi Muzeul din Deva, localitate în care a avut loc „episodul istoric”. În acest scop m-am adresat Direcției Muzeului, care a fost de acord. Acum manuscrisul se află în posesia Arhivelor Statului, Filiala județului Hunedoara, din Deva.

„Episodul istoric” este relatat pe 43 pagini de dimensiuni reduse, format carnet de buzunar. În partea introductivă, cuprinzînd un sfert din text, autoarea face cîteva considerații generale cu privire la unele evenimente din trecut și la forma pe care au luat-o ele în amintirea urmașilor; de aici și dificultatea de a se acorda, în general, credit complet memoriilor scrise.

Trecînd la cazul său personal, autoarea, deși spune dînsa, duce cu sine întreg trecutul pe care l-a avut sub ochi, deși aproape despre toți marii bărbați din Țările Române amintirile ei sînt încă vii și toate așa cum erau ele aievea le vede și acum, memoriile — ceea ce numim în general „memorii” — nu ușor vor fi scrise; apoi continuă: „Reproducerea faptelor petrecute sau, în memorie, a fi împlinite cu același adevăr cu care fața apei limpede redă întregul care se oglindește”. În încheierea considerațiilor sale, autoarea spune textual:

„Memoriile mele întregi, memoriile cinstite, nu (le) pot scrie. Cred însă a putea nota unele din amintirile mele politice-istorice, simple episoade ale trecutului, ce nici nu pot fi, nici nu pot deveni incendioase, explosive”. Apoi începe relatarea propriu-zisă a „episodului istoric” din care voi cita pasajele mai semnificative.

„E patrusprezece februarie o mie optsute șaiszeci și șase, trei zile după istoricul atentat din Palatul domnesc din București, săvîrșit întru a obține abdicarea Domnitorului Principatelor Unite Danubiene. Pentru moment în Deva, cam la marginea Ardealului, înspre Ungaria” (...). Urmează cîteva date sumare despre trecutul orașului de pe Mureș, precum și despre populațiile dinăuntru și de prin împrejurimi.

După acestea, autoarea revine la ideea inițială: „În amurgul acestei

1. Textul a fost publicat, cu ușoare modificări, în „Telegraful Român”, XLI, 1913, nr. 9, 10 și 11, cu același titlu.

aspre zi de iarnă, pe când încă se îngina ziua cu noaptea, o caleașcă mare de voiaj sosește repede pe strada principală la ușa hanului decorat cu puțin meritatul nume de „Hotel Bauer”. Cu grăbire sare jos feciorul de pe capră ; ordinele păreau a fi fost date de mai înainte, urcă cele cinci scări de piatră roase, ce duc la ușa mare, o deschide și intră în largă sală rău luminată, unde dă câteva dispoziții proprietarului hotelului cu privire la spațiul ce urma să-l pună la dispoziția oaspeților”, În același timp este zugrăvită curiozitatea celor din sală, care se întrebau cine putea fi, cu atât mai mult cu cât, după cum observă autoarea, „oaspeți însemnați rar se văd la Deva, mai rar încă la „Hotelul Bauer. Așteptarea n-a fost nici lungă, nici zadarnică. Hotelierul ia loc pe pragul ușii spre stradă, precedind un domn, de mărime ceva peste mijlociu, lat în spate, aproape ascuns într-o manta lungă, al cărei guler de blană scumpă era ridicat peste față și urechi”.

Dind felurite amănunte privitoare la însoțitori și bagaje, autoarea revine la curiozitatea publicului din restaurant, care sporea tot mai mult : „Se aud comentarii felurite, presupuneri aventuroase și se aud și discuțiuni. Animațiunea ajunge la culme, e generală”, Ea exceptează de la animația produsă în sală de apariția acestor oaspeți, un singur personaj care sta „singur, tăcut, pe gânduri, într-un colț izolat al sălii, un om frumos, chipeș, cu barbă neagră, lucitoare, cu ochi scînteetori..., costum complet cenușiu închis, la cravată are un bold de aur — rară monedă dacică-romană — la ornice, în loc de lanț, un cordon tricolor românesc”.

Acest personaj este, în continuare, prezentat la dispoziția hotelierului spre a face anumite servicii gospodărești oaspeților recent sosiți. Cu această ocazie, autoarea ne înfățișează momente emoționante de viață în camerele ocupate de ei. În primul rînd, îl prezintă pe „călătorul în haine civile purtate militarește”, despre care spune : „Cel mai isteț psiholog, pictorul cel mai genial, cu greu ar fi putut prinde, descurca, ceti lămurit mișcările sufletești ce apăreau și dispăreau succesiv în expresiva și nobila lui fizionomie. Repeziciunea cu care se schimba diversitatea lor devine din ce în ce mai marcată, mai evidentă. Desigur, ceva mare s-a petrecut în sufletul acestui om. Ceva neobișnuit zdruncină acest caracter bărbătesc. Ceva puternic se încearcă a combate, a reprima, a înăbuși”.

Tot așa, este prezentată soția lui : „Pe chipu-i mîhnit sunt întipărite griji, nedumeriri, regrete și mai mult decît mici, adîncă milă și compătimire. Sigur, această femeie nu suferă de propriile sale dureri, cît simte de afund, de îngrozitor, durerile soțului ei. Le simte, dar le tănuiește, să nu le stîrnească mai aprige pe cele ce ar voi să le vadă potolindu-se. Cînd dară ființe ce se înțeleg stau laolaltă în urma unei întîmplări catastrofale, fiecare din ele tace — tace adînc. Tace spre a nu face să sîngereze din nou răni nevindecate. Ambii călători, deci, tăceau. Chiar și privirile le țineau plecate, ascunse, ca nu cumva să descopere furtunile morale interne”.

Prin contrast, este înfățișată situația din camera vecină, a copiilor, care — spune autoarea — răsună de strigătele lor vesele, nepăsătoare : galopade, plesnete de biciușcă, chiote și tropote vesele de cai în fugă.

Deodată, oprindu-se pe pragul camerei părinților, „între două hohote de râs”, cel mai mare strigă :

„Eu nu mai sunt prințul Alexandru, Eu sunt cal de poștă”.

Ambii părinți tresar, ridicându-și speriați capetele, apoi tatăl lor, printre buzele întredeschise, rostește ironic :

„Da ! Ai dreptate, tu numai ești prințul Alexandru... Nu prinț, ci cal de poștă ești de acum , veșnic cal de poștă ! Cal de poștă pribeag, colindând lumea, biciuit de soartă, cutreierind numai țări străine, și nici o dată țara ta. Cal de poștă, fugar fără răgaz, fără odihnă, fără scop și menire pentru a-ți curma mersul vagabond, mai curînd sau mai târziu, cînd vei fi deșus într-un colț negru, ce va fi al altora, departe de patrie, departe de neam”.

În continuare, autoarea îl prezintă pe „străin” agitat, măsurînd sala cu pași greoi de-a iungul și de-a latul, iar șoaptele devenind „un amarnic monolog” : „Un fluviu adăpat de riuri schimbate în torente, de nu-l mai încap malurile și restărmurind țărmurile, se revarsă impetuos, nestăvilit în valuri zgomotoase, în talazuri mugitoare”. După înșirarea unor cumplite amărăciuni, fostul domnitor spune textual :

„Am îndeplinit unirea Principatelor din două surori ce de secole se sfîșiau, am făcut o țară aptă de a trăi etern respectată ; lung și greu am luptat pentru a apăra onoarea și mîndria, refuzînd de a pune pe capul Domnitorului român fesul turcesc, de a atinge cu buzele mele, în semn de vasalitate, piciorul sultanului din Stambul. Am luptat lung și spre a smulge din ghiare copleșitoare averea brîncovenească, spre a o restitui școalelor și spitalelor, cărora era menită. Mai lungi, mai grele mi-au fost luptele spre a izgoni din biserici și școale limba grecească, pericolosul bizantinism.

Și negreșit, nu mai puțin uriașă a fost munca pentru a dezrobi a treia parte din glia strămoșească, căzută din exces de generozitate în perfidele mîini grecești, ce ne exploatau pămîntul în paguba noastră politică, morală și materială. Cu acest pămînt am împrumutat țăranul (sătenul), fără a ruina boierimea. Din robi am făcut oameni, un întreg popor de muncitori liberi, cu iubire de pămînt, ce este al lor, de patrie, și de acum cu rîvnă o vor apăra. Am doborît privilegiile, am abolit titlurile boierești, am nimicit prejudecățile din naștere, am stabilit egalitatea în fața legii. Am proclamat învățămîntul obligator, am înălțat munca și știința asupra drepturilor nobilitare, făcînd din fiii de popor harnici și culți prelați, miniștri, mari demnitari ai țării, ai curții. Cu un buget încă minim, din patru mii de milițieni am format o armată regulată de 60 000 de oameni și arme de prisos. Și cite școli, cite instituțiuni culturale și filantropice. Deviza puterilor mele a fost : „nici un român fără piine, nici unul fără carte”. Și totuși, rău am fost înțeles, rău tălmăcite și faptele mele...”.

După o scurtă întrerupere, „străinul” se adresează soției sale cu glas domolit, dar încărcat de emoție, arătîndu-și grațitudinea pentru înțelegearea pe care a avut-o pentru toate acțiunile sale. Aceasta, la rîndul său, caută să-l consoleze și să-l facă încrezător în cele ce vor urma. Este, mai

ales că între timp intraseră și copiii în cameră, o scenă familială, caldă, emoționantă, cum numai o autoare-femeie o putea zugrăvi.

Actul final al acestui „episod istoric” îl constituie relatarea plecării Domnitorului din Deva, în dimineața următoare :

„Ninge, însă des și mărunț, de ți se pare că cerul varsă lacrimi înghețate, și totuși careta domnească, sosită înspre seară, stă cu caii prinși la ușa hotelului.

Acum oiștea e spre apus îndreptată.

Pe stradă aproape nimenia, în restaurant câteva persoane neînsemnate.

Treptele ce duc la primul etaj gem de lume. Lume română. Șir lung de preoți și domni pe ambele laturi... vicecomitele Ciacian, primarul Drăghici, frații Piso, frații Olariu și mulți alți fruntași din Deva...

În capul scării doi protoierei, unul tânăr, altul albit la plete și barbă.

Toți tac. Toți așteaptă. O să iasă Alexandru I., domnitorul detronat. El pleacă. Va trece. Iată-l...

E în manta de drum, căciulă de samur. Elena, Doamna cu ambii copii de mână.

Românii toți pleacă captele adânc. Toți opresc răsufierea.

Vodă zărește pe bătrînul protoereu, grăbește pasul, se descopere, sărută mina zicînd :

„Bindecuvintează, Părinte !”. Cu smerenie e primită binecuvîntarea — apoi Vodă întrebă :

— Numele Sfinției Tale ?

— Protoiereul din Dobra, Crainic.

Ilustrul călător tresare, fața i se întunecă, fruntea i se posomorește. Un moment stă fără grai.

Elena Doamna încă simte fiori reci prin vine, paloarea și roșeața schimbîndu-se pe obraz.

Ea predă copiii bonelor și se apropie de soțul ei.

Domnul detronat s-a și recules.

Mîndru, demn, măreț, vorbește aspru și apărat :

— Ai un fiu militar la București ?

— Da, Măria Ta. Căpitanul Crainic.

— Căpitanul de vînători Crainic, îl cunosc. Căpitanul Crainic, fiind de gardă, a trădat Palatul. Pe Domnitorul, șeful Armatei, la 11 februarie. O pauză. Consternație generală.

Principele își simțise vocea, devenită vibrătoare, tremurîndă, și el o voia liniștită.

Pauza, totuși, n-a fost lungă. Cuza-Vodă reîncepe :

— Spune acestui fiu, părinte, că neagră pată a aruncat pe iubita mea armată. Pată, ce numai cu sînge poate fi spălată. S-o spele la prima ocazie, ca să uite lumea că între soldații țării s-au putut afla și trădători ; să creadă că militarul român numai erou poate fi”.

Perechea princiară coboară treptele, salută în dreapta și în stînga...

— „Să trăiască” — răsună din toate piepturile românești de repeți ori.

Infocate strigăte îi petrec la careta din drum. Biciul surugiului îi pune caii pe goană, spre apus.

Zăpada tot cade, ca niște lacrimi înghețate".

Cu aceasta se încheie „episodul istoric”.

LE PASSAGE DU PRINCE ALEXANDRU IOAN CUZA À DEVA,
EN ROUTE VERS L'EXIL

Aux Archives de l'État, la Filiale de Deva, se trouve un manuscrit, signé par Constanța Dunca—Șchiau et daté Vienne, 1908, avec le titre „Un épisode historique” : une relation du bref arrêt que fit à Deva, à l'hôtel Bauer, le soir du 16 février 1866, dans sa route vers l'exil, le prince Alexandru Ioan Cuza avec sa famille et sa suite. Ce fait fut l'occasion d'une manifestation de solidarité des roumains de la ville et des alentours avec la prince détrôné.